

Всі ці проекти реального спрямування присвячені реконструкції втрачених територій зелених ландшафтів – таких, як сади і парки Львова та інших міст України. У проектах розглядаються питання озеленення і благоустрою; вони мають на меті завдяки мобільності елементів ландшафту та архітектурно-предметного середовища трактувати зелені зони міст як динамічне середовище для, відзначення різноманітних свят, проведення урочистих подій, фестивалів, шоу та концертів. Робота над об'єктами ведеться спочатку від загальної концепції і надалі – до деталізації окремих елементів єдиного плану або змінюючи тематичний ракурс бачення проблеми території. В багатьох роботах ландшафт розглядається як статичне середовище, в якому відбувається динамічна театральна дія. Тобто ландшафт і театральна дія творять єдиний комплекс як у садах та парках, так і в середовищі вулиць та площ міст та містечок України. Заздалегідь продумане проектне рішення відносно використання міських територій для театральних акцій дасть змогу зберегти зелені насадження міст, які нищаться внаслідок стихійного проведення різноманітних шоу, а занепадаючі парки отримають можливість завдяки наданню їм додаткових функцій знайти кошти на власну реконструкцію.

1. Джон Брукс. *Краткая энциклопедия садового дизайна* // Dorling Kindersley Лондон – Нью-Йорк – Сідней – Москва, 2008. – 223 с. 2. Горбачёв В.Н. *Архитектурно-художественные компоненты озеленения городов: Учеб. пособие для художественно-промышленных вузов и архитектурных факультетов.* – М.: Высшая школа, 1983. – 207 с. 3. Шульгина Л.М. *Дизайн вашего сада.* // «Книжный клуб семейного досуга». – Харьков – Белгород, 2008. – 318 стр. 4. Богоява И.О., Фурсова Л.М. *Ландшафтное искусство: Учебник для вузов.* – М.: Агропромиздат, 1988.

УДК 725.82(=411.16)

Б.В. Гой

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

ФЕНОМЕН ЄВРЕЙСЬКОГО ТЕАТРУ В УКРАЇНІ ТА США

© Гой Б.В., 2009

Висвітлено питання розвитку єврейської театральної культури на теренах сучасної України, її впливу на розвиток сучасного американського і світового театрального мистецтва, зокрема на розвиток жанру мюзиклу та формування принципів побудови театру мюзикл-холу, а також з'ясовано, яке місце в цих процесах належить давній українській музично-пісенній культурі.

The article is devoted to illumination of question of development of the Jewish theatrical culture at the territory of modern Ukraine and its influence on development of modern American and world theatrical culture.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень та публікацій

Єврейський театр як феномен культурного життя України став в останні роки об'єктом вивчення для багатьох дослідників і у нашій країні, і у світі [2; 5; 6; 8].

Це обумовлено не лише тим, що ця тема протягом довгого часу була поза увагою вітчизняних дослідників з ідеологічних міркувань. Активізації цього процесу сприяє також і те, що все більше зростає роль новітньої американської культури у світовому масштабі. Це справедливо і щодо театрального мистецтва, де все більшої популярності набирає жанр мюзиклу, що зародився і розвинувся у театрах Нью-Йоркського Бродвею, став основним комерційно успішним жанром театрів в Америці й усьому світі, і творцями якого вважають саме єврейських емігрантів, що приїхали до США зі Східної Європи [10].

Проте, описуючи історію зародження та розвитку американського мюзиклу, дослідники цього культурологічного явища часто не зауважували факт, що згадані "єврейські емігранти", як правило, емігрували до Америки з міст та містечок, що знаходяться на теренах сучасної України. І ці корифеї театрального мистецтва часто були носіями не тільки і не стільки єврейської але й української культури.

Формулювання цілі статті

Мета статті – дослідити історію розвитку єврейського театру в Україні та США на межі XIX–XX ст.

Виклад основного матеріалу

Хоча витоки як єврейського, так і українського театрів сягають глибини століть, проте умови розвитку обох театральних культур дуже відрізнялись. Український театр мав давні традиції, пов'язані з народними ігрищами дохристиянської епохи (купальська драма, сезонні свята та ін.) Крім того, на теренах Русі розвивався професійний ярмарковий театр скоморохів (зображення яких вже є навіть на розписах храму Софії Київської, датовані XII ст.[4]). Розвиток ж єврейського театру відбувався в умовах заборони іудейською релігією лицедійства і образотворчого мистецтва. Багатовікові релігійні канони не дозволяли робити людський образ об'єктом мистецького оспівування. Лише XVII ст. можна вважати датою появи релігійно-проповідницьких вистав у свято Пурім. А перші організовані театри пурімшпілерів, що взяли за взірць театр комедії "Дель арте", виникають на теренах сучасної Німеччини тільки на початку XVIII ст. [3]. Театр Пурім протягом століть функціонував лише один раз у році, і зрозуміло, що за таких умов він не міг стати повноцінним театром. Хоча практично до початку XIX ст. він таки залишався чи не єдиною формою існування театру в традиційному єврейському побуті.

Умови ж, в яких формуються професійні театри як українського, так і єврейського народів на початку XIX ст. були схожими – це імперський режим та закони, що були спрямовані на пригнічення розвитку національних культур.

Формування у XIX ст. під проводом Марка Кропивницького професійного українського театру одразу відображається і у культурі єврейського народу. Так, у 1876 р. виходець з Волині Абрам Гольдфаден збирає першу єврейську професійну трупу, з якою гастролює по містах і містечках України, Росії та Польщі. І Кропивницький, і Гольдфаден створюють як драматурги повноцінні репертуари для своїх театрів. І хоча це були вистави широкого жанрового розмаїття, вони мали чітку музично-драматичну спрямованість. Цей факт свідчить про безумовний вплив на єврейський професійний театр саме давньої пісенно-музичної культури українського народу.

Окрім паралелі Кропивницький – Гольдфаден можна знайти ще багато подібних рис в історії розвитку українського та єврейського професійних театрів.

Так, найяскравішою зіркою єврейського театру вважають Естер-Рохл Камінську – жінку, яка втілила на сцені національний характер. Аналогічне місце в українському театрі належало теж великій актрисі – сучасниці Камінської – Марії Заньковецькій.

Інша паралель – Емський указ 1876 р., який заборонив створення українських театральних труп, що є близьким за часом і за змістом до заборони на єврейський театр 1883 року.

Проте схожими є не лише такі ознаки розвитку театральної культури, як драматургія, музика, костюм, акторська майстерність, але й підходи до формування сценічного простору, сценографії, форми роботи та архітектурні принципи проектування та будівництва спеціальних будівель та просторів для роботи "національного театру".

Поява професійних, а особливо стаціонарних (а не гастрольних) професійних театрів вочевидь супроводжується появою спеціально побудованих або пристосованих будівель і споруд для роботи цих колективів.

Так, перші спеціальні єврейські театральні будівлі були споруджені на початку XIX ст. – ще до того, як почали працювати професійні єврейські колективи. У Львові це будинок товариств "Яд Харуцим" та "Гвезда". У Єскатинославі ще близько 1830 р. антрепренер Штейн споруджує

дерев'яний театр, а згодом у 1843 р. Абрам Луцький перебудує свій новий житловий будинок на театральну споруду [1]. Приблизно у цей ж період закладено й будівлю "Орієнт-хауза" у Чернівцях – будинку єврейських товариств, де є вже 2 театральні зали. До кінця XIX ст. професійний єврейський театр розвивався як гастрольний. Перші ж будівлі, спеціально побудовані або пристосовані для цих національних колективів, переважно датуються поч. XX ст. Це Львівський єврейський театр (1938р.) і театр "Колізей" у Львові (перебудований з виставкового павільйона у 1928р.), Чернівецький єврейський народний дім (1908р.) і театр товариства "Бунд" (згодом кінотеатр "Скала") у Чернівцях. На теренах Російської імперії, із зрозумілих причин єврейські товариства і театральні будівлі практично не будувались, як правило, використовувались пристосовані приміщення. Винятком можна вважати Дніпропетровський Клуб міського громадського зібрання (більш відомий як "Желдор"), що був збудований міською єврейською громадою за проектом архітектора О. Гінзбурга у 1912 р. Новою сторінкою у будівництві і пристосуванні будівель для єврейських театральних колективів став післяреволюційний період, коли у таких містах, як Київ, Харків, Одеса, а згодом і Львів та Чернівці, провадили свою роботу Державні єврейські театри – ГосЕТи. Саме в цей час на головній вулиці Києва розпочинається будівництво нового театру для Всеукраїнського ГосЕТу за проектом відомого архітектора Й. Каракіса (проект. 1932–35 рр., поч. будівництва 1939р.), переробляється під Єврейський ТЮГ Київська хоральна синагога, пристосовується приміщення по вул. Грецькій у м. Одесі і по вул. Набережній у м. Харкові для місцевих ГосЕТів. Також є згадки про існування у різний час пристосованих театральних будівель у таких центрах розвитку єврейської культури, як Бердичів, Жмеринка, Броди, Івано-Франківськ, Тернопіль, Рівне, Луцьк, Миколаїв, Балта та ін.

Як видно з цього короткого опису, центрами розвитку єврейського театального мистецтва в Україні, як правило, були ті самі міста, в яких традиційно розвивалось і власне українське театральне мистецтво.

Схожими були й прийоми щодо організації середовища простір-сцена як у єврейських, так і в українських театально-видовищних спорудах, оскільки для обох основний тип сцени – глибинний, порталний, рідше – комбінований, вмістимість різна, але, як правило, від 200 до 700 місць, що вказує на жанрову спрямованість: драма, музично-драматичні вистави, фольклорні вистави.

Головні особливості – намагання досягнути природності звучання голосу, співу, деталювання міміки актора, сприйняття деталей костюмів, особливостей організації суто національних видовищ, комфорт для акторів і глядачів.

Ця подібність вказує на близькість умов життя як української, так і єврейської національних громад в умовах імперій, їх взаємовплив і сприйняття світових знань організації оптимальних умов гри та сприйняття театального видовища.

Проте в середині XX ст. хвиля розвитку національної театальної архітектури на теренах сучасної України розбилась о скелю тоталітаризму. Відповіддю на зародження та розвиток неоімперських тоталітарних національних ідеологій стала масова еміграція мешканців Східної Європи у «Нові землі» і, насамперед це стосувалось саме представників єврейської громади. Вони традиційно тут не достатньо комфортно себе почували, а в цей період для багатьох євреїв втеча стала чи не єдиною можливістю вижити.

Саме тому на теренах США єврейський театр з'являється наприкінці XIX – у перші десятиліття XX ст. Спочатку спектаклі мовою ідиш були популярними серед єврейських емігрантів Америки, які погано володіли англійською мовою. Перша професійна постановка п'єси мовою ідиш відбулась у 1882 році в Турн-холі в Нью-Йорку [7]. Гастролі єврейських театрів проходили в Чикаго та в Балтиморі. Зі зростанням популярності єврейського театру п'єси різних труп почали широко представляти на 1-й та 2-й авеню Нью-Йорка, в театрі "Амфіон" в Брукліні в Нью-Йорку, в інших нью-йоркських театрах, а також на театральних сценах Філадельфії, Бостона, Детройта і Клівленда.

Поширеним явищем серед американських євреїв поч. XX ст. було і театральне «україно-фільство», тобто організація суто єврейськими за національною ознакою театральними колективами вистав українських драматургів – «Наталки Полтавки», «Тараса Бульби», «Мини Мазайла»

та інші. Це почуття, за спогадами очевидців, «було щирим ... сповнене глибокого сентименту, прив'язання до української стихії, любови до української пісні і мови»[9].

Чому ж євреї-емігранти активно ставили на сценічних майданчиках «Нового світу» часто саме українські вистави, а не російські чи власне єврейські? Відповідь є у спогадах одного з єврейських антрепренерів Ісаака Грінберга: «Як то чому? ... Ми ж то любили... То ж було наше, своє... Ми ж з цим ізжилися від малку... Ми ходили на українські вистави в Києві, скільки разів, як українська трупа приїхала до Києва. Ми самі улажували аматорські українські вистави в Києві... А потім затужили за тим в Америці... Ми то любили. І публіка любила це» [9]. І. Грінберг заснував україно-єврейську театральну трупу у 1909 році у Філадельфії. Перша вистава цього колективу (за давнім звичаєм – це була «Наталка Полтавка» Котляревського) була організована у залі «Роял Голл» (7 Морріс стріт). Ці актори грали у згаданій залі щоп'ятниці та суботи, а також у «Метрополітан Голл» при 7-ій авеню та Томпсон стріт і у «Савт Філадельфії» на розі 8-ї авеню та Сміт стріт. Лише у першому сезоні цей колектив дав понад 25 вистав.

Активно розвивався україно-єврейський театр і у Нью-Йорку. Одним з них був «Театр Медова», яким керував Давид Ілліч Медов. Сам Медов, який розпочав свою театральну кар'єру ще в Україні, спочатку грав у «єврейських театрах» у Чикаго та Нью-Йорку (зокрема і у відомого антрепренера Б.Томашевського, проте, як він сам зізнався, «його тягнуло на українську сцену, бо він на тому вигодувався, з нею пов'язував його сентимент, спогади молодости, рідного краю, Херсонщини, любов до пісні, звичаю, мови, костюму...»[9]. Так, з 1917 року він організовує власну трупу, яка грає українські вистави на Руф-гардені у «Нейшинал Тієтр» (Гавстон стріт і 2 авеню), а пізніше у «Кеслер Тієтр» (2 стріт і 2 авеню). А з 1918 року цей колектив постійно оселився за адресою «Олімпік тієтр» (14 стріт), де грає українські вистави щонеділі по полудні та ввечері. А з 1920 року Медов стає керівником Українського театру, який працював в «Народному домі» при Іст 6-й стріт, де організовує вистави щосуботи та неділі спільно з хором ім. Лисенка та за підтримки різноманітних українських організацій.

У повоєнні часи та особливо у шістдесяті–сімдесяті роки ХХ ст. змінився статус ідиш та української мови – з мов широкого емігрантського загалу вони стали мовами невеликого прошарку людей. Це не могло не призвести до змін у театральних видовищах, які тепер все частіше йшли наполовину на ідиш чи українською, а наполовину – англійською мовою або тільки англійською. Згодом єврейський театр практично повністю асимілюється, стаючи одним з американських видів театрального мистецтва [7].

Що ж до організації театального простору, то хоча в США, де єврейський театр розвивався доволі активно, для вистав зазвичай використовували приміщення звичайних театральних будівель або інші неспеціалізовані простори. Єдиного універсального типу театального простору, притаманного тільки єврейському театру, в Америці, як власне і у Західній Європі, не склалось. Проте певні традиції щодо формування простору для музично-драматичного дійства, які зародились та активно розвивались ще на теренах Східної Європи згодом у другій половині ХХ ст. були використані в процесі формування засад організації простору гри т.з. мюзикл-холу. А саме: комбінована сцена, універсальний простір, що трансформується, активне використання у сценографії світла, кольору, костюму, абстрактність та символічність у формуванні сценографічного образу тощо.

Висновки

Отже, щодо взаємовпливу, подібностей та відмінностей єврейської та української театально-видовищної культури та їхнього впливу на розвиток сучасного американського та світового театального мистецтва можна сказати наступне:

- в основу як українського, так і єврейського професійного національного театрів покладено давні пісенно-музичні традиції народів, що населяли етнічні українські землі;
- мережа центрів як єврейського, так і українського театрів на території сучасної України є подібною і ґрунтується на 6 основних містах: Київ, Львів, Одеса, Харків, Дніпропетровськ, Чернівці;

▪ організація середовища простір-сцена у єврейських та українських театральних-видовищних спорудах схожа: основний тип сцени – комбінований, порталний, рідше – глибинний, вмістимість від 200 до 700 місць (що вказує на жанрову спрямованість: драма, музично-драматичні вистави, фольклорні вистави).

▪ саме театральні традиції українського та єврейського народів і у драматургії, і у принципах організації простору гри, що сформувались на межі XIX–XX ст. на теренах сучасної України стали основою розвитку сучасного американського та світового музично-драматичного театального мистецтва, зокрема у такому жанрі, як мюзикл та у побудові простору театру мюзикл-холу.

1. Быстрыков А.Г. Евреи Екатеринослава-Днепропетровска. – Днепропетровск: Арт-Пресс, 2001. – 144с. 2. Лоев М. Украденная муза. Вспоминая о Киевском государственном еврейском театре. – К.: Институт иудаики, 2003. – 243 с. 3. Мелешкина И. Еврейский театр дореволюционной России // Страницы истории еврейского театра в Галиции: Сборник статей. – Львов, Хэсэд-Арье, 2002. – С.38–46. 4. Проскуряков В.І. Архітектура українського театру. Простір і дія : Монографія. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2001. – 564 с. 5. Проскуряков В., Гой Б. Культурологія єврейського театру України в контексті часу, дії і архітектури // Монографія. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 108 с. 6. Степанчикова Т. Історія єврейського театру у Львові. "Крізь терни до зірок!" – Львів: Ліга-Прес, 2005. – 367с., іл. 7. Театр // Краткая еврейская энциклопедия. Том 8 / Под ред. Иухона Оран. – Иерусалим: Общество по исследованию еврейских общин, еврейский университет в Иерусалиме, 1996. – С.786–913. 8. Хонігсман Я. Янівське пекло. – Львів: Міжнародний центр «Голокост» ім. доктора А. Шварца, 2003. – 64 с. 9. Цегельський Л. Жидівсько-український театр в Америці.// Наш театр: Книга діячів українського театального мистецтва 1915–1975; Том 1 / Під. ред. О. Лисяк, Г. Лужницького та ін. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: ОМУС, 1975. – С.405–413. 10. Taylor J.R. The penguin dictionary of the theatre, 1968. – 304 p.

УДК 711.168+725.4

С.О. Іванов-Костецький

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра дизайну архітектурного середовища

КОНЦЕПЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРОМИСЛОВО-ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ В СТРУКТУРІ М. ЛЬВОВА

(на прикладі колишнього Львівського м'ясокомбінату)

© Іванов-Костецький С.О., 2009

Досліджено історію формування, становлення та занепаду колишнього Львівського м'ясокомбінату та на прикладі Львова висвітлено існуючі і програмні проблеми архітектурно-функціональної та історико-культурної реабілітації виробничих комплексів.

It is investigated history of formation, formation and decline were «a meat-packing plant in Lviv» and on an example of Lviv it is shown existing and program problems of architecturally-functional and historical and cultural rehabilitation of industrial complexes.

Постановка проблеми

Місто Львів за час свого існування сформувалося у масштабний територіальний комплекс, що впливає на область, регіон і на всю країну. Провідну роль в економіці міста відіграє промисловість. Сьогодні в процесі переходу від концепції «місто для виробництва» до концепції «місто для